
VITA

JELENSÉGEK

S Z E L I I S T V Á N

A polémia nem tartozik kedvelt műfajaim közé. Ezúttal is válasz nélkül hagynám a *Létünk* 1993. első számában közölt, Sinkó Ervinnel foglalkozó cikk rám vonatkozó kitételét, annál is inkább, mert írója, igen tapintatosan, még a nevemet sem említette, viszont a céhbeliék, a szakma beavatottjai közül csak a félvak nem látja, hogy a Sinkóval való leszámolás alighanem csak ürügyként szolgál a cikkíró számára, hogy letörülje a tábláról mindazokat, akik Sinkó Ervint mind ez ideig írónak, magyar írónak, jugoszláviai magyar írónak, mindezen felül pedig némi erkölcsi érzékkel is megáldott embernek tartották, s e felfogásuknak különféle nyomdaipari termékekben kifejezést is adtak. Nem személyes ügyről van szó tehát, hanem a jugoszláviaiak nevezett magyar irodalom egy csöppet sem mellékes kérdéséről, egyszerűen legegységesebb életünk egy mind gyakoribb korjelenségéről: egyfajta sötéten lobogó ószövetségi gyűlöletnek, a sziciliánus lelkialkatnak átplántálási kísérletéről és meghonosításáról Vajdaság termőtalaján. Ezen talán nem is kell csodálkoznunk, hisz a rendszervajúdasok korát éljük, az uralkodó társadalmi-eszmei-erkölcsi-esztétikai stb. felfogások, magatartásformák, gondolkodásmódok válságát. Ilyenkor megszokott dolog, hogy a háttérből szinte számolatlan lépnek elő az újsütetű bölcsek, a másnapi okosságukkal hivalkodók, akik *ma* mindent jobban tudnak és világosabban látnak, mint azok, akiknek összehasonlíthatatlanul mostohább körülmények között *tegnap* kellett helyt állni s érvényt szerezni az alapvető humánus, etikai, nemzeti meg egyéb normáknak, s a külső kényszerek ellenére is megóvni személyiségük sértetlenségét, gondolatviláguk integritását, a „kemény kommunizmus idején”, ahogy az ideológiai számonkérőszék egy újabban igencsak buzgó jelese minősíti a hetvenes évek első felét. Persze ezek a helyettünk gondolkodó mai hangadók *tegnap* is itt voltak valahol szellemi-irodalmi-művészeti világunkban, jobbik esetben megadón, képlékeny masszaként belesimulva az akkori társadalom öntőformáiba, de valahogy hiányzott belőlük a polgári kurázsi, hogy a *ma* vallott álláspontju-

kat már *akkor* ki is nyilvánítsák, vagy legalább bizonyos formában s ha csak óvatosan is jelezzék véleményük másféleségét. A rosszabbik eset az, hogy ilyesmivel nem is rendelkeztek.

Mindezt a *Létünk* nagy szorgalommal összeszerkesztett cikke juttatja az eszembe, amelynek a szerzője Sinkó Ervin *meghasonlásai, változásai* igen beszédes címen mutat rá a megnevezett magatartáscserékre, porig rombolva az „etikus emberről” korábban kialakított s mindeddig hitelesnek tartott képet; enyhén szólva ingatagnak, csalóka látszatnak minősítve nemcsak az író morális énjét, de megkérdőjelezve mindazoknak a kritikusi, írói, emberi, tudományos, de még szakmai tisztességét is, akik mellőzve minden hozsannázást, a túlértékelés vadhajtásait visszametszve megkísérelték az irodalomtudományban egyáltalán lehetséges objektív eszközökkel fölvezolni Sinkó Ervin megbízható portréját. Jómagam nem tartozom a hazai „sinkológusok” közé; egykét nekrológon, kommemorációs méltatáson, évfordulós megemlékezésen vagy szakmai obszerváción kívül az MTA irodalomtörténetének az 1945 és 1975 közti időszakot bemutató, 1982-ben kiadott kötetében (A határon túli magyar irodalom) jelent meg értékelő szövegem Sinkóról. Ezekon kívül természetesen sok más tanulmányomban vagy esszémben is felbukkan, mint példa vagy érv egy-egy tézishöz, vagy pedig mint hivatkozási alap valamilyen elméleti fejtegetéshez. Sokfélék tehát a Sinkóra való hivatkozásaim alkalmi és motívumai, egyvalamiben azonban valamennyinek közös a nevezője: Sinkó Ervint mindahány magyar íróként, jugoszláviai magyar íróként kezeli. Érthető tehát, hogy mirogoji sírjánál magyarul búcsúztattam, két nappal később az újvidéki egyetem gyászülésén úgyszintén, mert elárvult tanszékünk munkatársai egységesen azon a véleményen voltak, hogy az официális méltatások mellett a magyar írótól illendő anyanyelvén is elbúcsúzni. (Igaz, ott, Zágrábban, csak Krleža bólogatott hozzá jóváhagyólag, emitt meg csak Leskovac egyetértő pillantása jelezte, hogy természetesnek tartja ezt a nyelvi gesztust az elhunyt iránt, de e két nem is oly jelentéktelen szellem figyelme teljesen kárpótolt azokért a szemrehányásokért, amelyek a nekrológokat követték, mivelhogy a gyászulást „megfosztottam nyilvános jellegétől, s a tanszék ügyévé akartam degradálni”). S hát a Magyar Tudományos Akadémia irodalomtörténete megfelelő kötetének a szerkesztője, jó emlékü Béládi Miklós sem sokat töprengett azon, hogy mint „határon túli magyar író” fölvegye-e Sinkót a kötetbe. Most azonban meglepődve olvasom a *Létünk* cikkírójának (a továbbiakban: L.) a kommentárját, amelyet Marijan Matković akadémikus Sinkót méltató soraihoz fűzött, s amely a Sinkó (jugoszláviai) magyar írói státusáról vallott botor nézeteimet van hivatva helyreigazítani, s lámpást mutatni ideológiai tévelygéseimben. Okfejtésének a menete nagyjából a következő. Először Matković felfogását ismerteti, aki azokról a szálakról beszél, amelyek Sinkót a horvát irodalomhoz is kötik, s indokolják a „jugoszláviai” jelzőt neve mellett („... a szubjektíve hazájának választott horvát irodalmi környezet közvetlen hatását” látja ebben szerepet játszani), majd pedig az *Egy regény regényét* méltat

tatva megállapítja, hogy „ez a mű jelentős alkotórésze a nagy, többnyelvű közép-európai irodalomnak. . .” Úgy látszik, L.-t irritálja ez a langyos és semmi-re sem kötelező „közép-európai irodalom”-fogalom, s talán ettől indítatva váratlan logikai fordulattal arra mutat rá, hogy Sinkó meghatározó életelményének magyar gyökerei vannak: az első világháború végi pesti forradalom, amiben persze tökéletesen igaza is van. Matković véleményéről úgy nyilatkozik, hogy „nem irodalmi jellegű”, inkább csak diplomatikus, hisz „nem volt mersze elvágni a gordiuszi csomót” (amivel ui. tisztázná Sinkó egyik vagy másik nemzeti irodalomhoz való tartozását). S itt lép be a gondolatmenetbe az én inkriminált mondatom, közvetlenül Matkovićnak a Sinkó középeurópaiságát emlegető jelzője után. Azonban míg a horvát irodalomtörténész minősítése Sinkóról csak bocsánatos bűnnek számít, addig a magyaré már egyenesen az elvetemültséggel határos, maga a kárhozat. Alighanem szakmai járatlanságom, ízlésbeli eltévelyedésem, megbízhatatlan esztétikai mércém, ingatag ítélőképességem, eszmei sötétben botorkálásom, fejletlen nemzettudatom elretentő példáját kívánja statuálni a következő mondatom idézésével: „egy Sinkó Ervin-i opus nem képzelhető el magyarországi talajon, mint ahogyan a *Puszták népe* írójának életműve sem jugoszláviai keretek között”. Ezt a „több mint furcsa” megállapításomat követi a cikk megbotránkozott szerzőjének rendőrt kiáltó, fölháborodott mondata: „Sinkó és Illyés, az *Optimisták* és a *Puszták népe!*” Nos, ebben a felkiáltójellel fölszerelt mondatban zsenge értelmem legalább kétféle jelentést sejt: a) kiközösítésemet az írástudók társadalmából, mert aki a rangjuk, értékük s magyarságuk alapján nem azonos súlycsoportba tartozó két író egyetlen mondatban meri említeni, az aligha érdemelhet egyebet az anatómáénál. Az olvasónak az az érzése, hogy L. arra figyelmeztet: az irodalomtörténész reménytelenül értelmetlen feladatra vállalkozott, mert nemcsak egymással össze nem férő, hanem egymást kizáró fogalmakkal operál: író–nem író, magyar–idegen, nemzethűség–nemzetárulás stb. Így aztán együtt emlegetésük valósággal erőszakételnek számít az irodalom, különösképpen a magyar irodalom fogalmán. b) Az egész bekezdés, logikai bukfcenci ellenére is, azt sugalmazza, hogy Sinkó aligha érdemes arra, hogy „erőnek erejével a magyar irodalomba soroljuk”. Ide kívánczok aztán a bekezdés záró két mondata is, amely tovább bonyolítja a dolgokat: „És mintha Sinkó prózájának zöme csak »jugoszláviai keretek között«, nem »magyarországi talajon« (értve ezen természetesen szellemi kereteket és talajt) egyáltalán létrejött volna! Ezt tisztázniuk kell irodalomtörténészeinken!” (Ez utóbbihoz szívesen hozzátenném: nemcsak irodalomtörténészeinknek, hanem felelős és felelőtlen szerkesztőinknek, kiadóinknak, lektorainknak s könyveink minden rendű s rangú bábáinak, akik az efféle „több mint furcsa” ámításokat s a „kemény kommunizmus” bélyegét magukon hordozó tudatos ferdítéseket világra hozták, közzétették, ország-világ előtt vállalták bennük részesedésüket, ellenjegyezték. (Ellenjegyez = „. . . a felelősség vállalásának jeléül, aláírásával mint az érvényesség közjogi kellékével látja el” – Értelmező Szótár.) Ahogyan L. is,

aki a debreceni egyetem húsz évvel ezelőtt tartott előadásom szövegét 1974-ben minden fenntartás, megjegyzés vagy szerkesztői észrevétel nélkül szerkesztette be akkor megjelent könyvembe. Tudvalevő: ahhoz, hogy az ige testté, a gondolat megalkotottá legyen, azt nem elég belekiáltani az éjszakába, ahhoz közvetítő közeg is szükséges, hogy annak a révén a gondolat publikussá lehessen, azaz mások által megismerhetővé és befogadhatóvá. S itt korántsem a felelősség megosztására célok, hanem arra a hanyagul előkelő felsőbbbségre, amellyel cikkírónk kiosztja a dorgatóriumot az irodalomtörténészek között. Az olyan izgága s összeférhetetlen magatartásra, amely még Goli otok meg-hurcoltjait is elvtelen s gerinctelen nemzetárulásban marasztalja el, kiátkozva, megtagadva mindent, ami az elmúlt néhány évtized során történt kultúrában, tudományban, irodalomban, nyelvápolásban, még ha az nem a kurzus menet-irányát követte is.

*

„Ezt tisztázniuk kell irodalomtörténészeinknek!” – E néhány sornyi reflexió ennek a felszólításnak akar eleget tenni, legalábbis abban a szegmenyben, amelyben a Sinkót minősítő soraim gondot okoznak az értelmezőnek. Minde- nekelőtt azonban azt kell tisztázni, hogy mit tisztázzunk. Mert L. egyidejűleg többfrontos harcot vív, még vádiratának abban a bekezdésében is, amelyben az Illyéssel való hibáztatott párhuzam olvasható. Íme néhány frontvonal: a) csatázik azokkal, akik Sinkót minden aggály nélkül magyar írónak tartják, b) cáfolja azokat, akik úgy vélik, hogy jugoszláviai keretek tették számára lehetővé legfontosabb műveinek a megírását, s aminek folytán Sinkó Ervin jugoszláviai magyar író, c) abból kiindulva, hogy „tulajdonképpen egy nyelven sem tudott tökéletesen, főleg nem írni”, tagadja az irodalomtörténészek balhiedelmét, akik egyáltalán írószámba veszik. Sinkót magyar nyelvi (és nyelvű) műveltségének a hiánya eleve megfosztja attól, hogy magyar írónak tekintsük (talán még értelmiséginek sem), hisz Sinkóé „Nem egy [!] magyar író nyelve. Ahogy ő ír, az összeegyeztethetetlen a magyar stílussal, magyar mondatszerkesztéssel, magyar nyelvhelyességgel”. Majd ezek után – megintcsak önellentmondásosan, disszonáns hangzatokkal – felhangzik a végítélet harsonája: „Íróról lévén szó, ez árul el róla legtöbbet, s mondja meg – azt hiszem, az etikai, politikai szempontú vizsgálatoknál is jobban –, ki volt Sinkó Ervin.”

Úgy vélem, a magam részéről azt a dilemmát kell eloszlatnom, hogy mi az oka a fentebb körülírt s „több mint furcsának” nevezett felfogásomnak: a „kemény kommunizmus” nyomása kényszerítette-e rám a torz nézetet Sinkó hovatarozásáról, vagy pedig kizárólag a saját agyszüleményem az, hogy Sinkó *Optimistákja*, az *Egy regény regénye*, szóval műveinek a legjava aligha jöhetett volna létre magyarországi – szellemi – talajon (értsd: Horthy, Rákosi vagy Kádár országának klímájában).

Úgy gondolom, hogy a közöttünk fölmerült felfogásbeli különbség arra megy vissza, hogy eltérő módon értelmezzük a „létrejött” ígét. L. szerint ugyanis Sinkó opusának nélkülözhetetlen feltétele éppen a magyarországi talaj, ami nélkül a mű elképzelhetetlen lenne. Ebben sok az igazság, csak hogy az alkotáslélektan, a művészetelmélet, az irodalomtudomány, az esztétika s a rokon tudományok többé-kevésbé egységesen vallják, hogy a műalkotás nem egyértelmű annak megfogalmazásával, a regény önnön gondolatcsírájával. Az *Optimisták* őselménye, eszmei magva, fogantatása valóban magyar talajhoz kötődik. Sinkó nem egyszer jelentette ki (L. is idézi), hogy egész életre szóló élménye volt a magyar proletárforradalom. De jelenti-e ez azt, hogy az *Optimisták* magyarországi talajon jött létre? Bizonyára lesznek majd, akik triviálisnak, tán illetlennek is vélik ezt az analógiát, mégis úgy kell fogalmaznom, hogy a magzat akár a nászúton is megfogamzik, a gyermeket azonban mégsem a hotelszoba „hozza létre”, hanem az a környezet, amelyben az anya kihordja, megszüli, földajkálja, emberré neveli. Az irodalomtörténészek és Sinkó életrajzírói egybehangzóan mondják, hogy az *Optimistákat* Sinkó nem Magyarországon írta (nem is írhatta), hanem 1931-ben fogott hozzá Prigrevica Sveti Ivanon, s 1934-ben fejezte be Párizsban. Ennek ellenére még ez utóbb megnevezett színhelyekről sem állíthatjuk, hogy ott „jött létre” a regény. Bejárta vele a fél világot, olyan bábák szorgoskodtak világrajövetele körül, mint Romain Rolland, Kun Béla, az eurázsiai baloldal legjava, a mű mégsem „jött létre”. Ostobaság lenne azt állítani, hogy éppen Sándor király diktatúrája vagy pedig Prigrevica Sveti Ivan légköre kellett a magzatkori fejlődéshez, a magzat kihordásához (az már valószínűbb, hogy éppen az 1953-as Újvidék kellett világrahozásához), inkább arra kellene rávilágítani, hogy ehhez miért nem bizonyult alkalmas médiumnak sem Budapest, sem Párizs, sem Moszkva. Sinkó maga beszél minderről az *Egy regény regényében*, így annak, aki olvasta, aligha kell magyarázni. Aki viszont az *Optimistákat* is olvasta, s akár csak felületesen is ismeri a második világháború utáni Európa politikai történéseit meg a szocializmus európai sorsát, többek között a jugoszláv–szovjet viszonyokat, annak megint csak fölösleges. Meg nem is erre a jegyzetre tartozik.

A fenti cikk szerzője azzal a kéréssel fordult szerkesztőségünkhöz, hogy noha tudja, trásának a Létünk című folyóiratban lenne a helye, mégis a Hídban szeretné közölni, mert a Létünkben késéssel jelenne meg, s ezért az írás időszerűtlenné válna. – A szerkesztő megjegyzése